

Tomáš Langášek: Ústavní soud Československé republiky a jeho osudy v letech 1920–1948

/ David Hubený /

K nejméně záživným tématům a oborům historie patří správní a právní dějiny, protože většinou už ze své podstaty postrádají čtivost, výraznější dějovost. O zábavnosti darmo psáti. O to větší překvapení vzbuzuje poutavá a černým humorem okořeněná práce o meziválečném československém ústavním soudu z pera vystudovaný právníka a generálního tajemníka ústavního soudu Tomáše Langáška. Autor totiž nepodal jen nudné právní dějiny vrcholové justiční instituce meziválečného Československa, ale dokázal za pomoci pracovníků různých archivů dohledat dokumenty k zákulisním jednáním o sestavení a fungování tohoto orgánu.

Autor se podrobně zabývá vznikem ústavního soudu, ať už se jedná o rozbor zmínek v ústavě a prováděcím zákoně k ústavnímu soudu (jenž mnozí kritici oprávněně považovali za protiústavní!), jakož i snahami politiků omezit pravomoc soudu zasahovat do jejich svévoleného rozhodování. Proto bylo soudu určeno, že může o neplatnosti zákonů rozhodovat výhradně do budoucnosti, nikoli do minulosti. To znamenalo, že úkony provedené podle protiústavního zákona byly platné, a protiústavní zákon se stal pro praxi nepoužitelným teprve od rozsudku ústavního soudu. Dalším prostředkem k omezení jeho reálného vlivu bylo to, že se jednalo o soud příležitostný, složený ze dvou zástupců za nejvyšší soud, dalších dvou za nejvyšší správní soud a dalších tří členů jmenovaných prezidentem republiky, ale na základě soupisek předložených oběma komorami Národního shromáždění a vlády, která suplovala při sestavování ústavního soudu práva sněmu Podkarpatské Rusi. Langášek upozorňuje, že kontrola ústavního soudu byla politiky tak úplná, že prezidentovu volbu konkrétního ústavního soudce ze soupisky kontrasignoval premiér, což se týkalo i výběru předsedy ústavního soudu, kterého vybíral prezident republiky ze „svých“ tří soudců. Sedmičlenný soud měl desetileté funkční období jako celek, nikoliv jednotliví soudci, a lhůta se počítala od ustavující schůze. Z praktických důvodů od počátku existence soudu existoval institut náhradníků, jenž však byl legalizován až v roce 1938. Soudci samotní také rozhodli, že

jejich funkce a funkce průběžně volených náhradníků trvá do té doby, než bude sestaven soud nový, ale ve třicátých letech soud vůbec nezasedal. Dalším omezujícím pravidlem bylo, že soud směl projednávat jen podněty od obou nejvyšších soudů, jednotlivých komor Národního shromáždění a sněmu Podkarpatské Rusi, který ovšem nebyl nikdy ustaven, takže jeho zákony ústavní soud vůbec nemohl zkoumat. Podněty se navíc mohly týkat jen zákonů starých maximálně tři roky. Plejáda oprávněných stěžovatelů spolu s časovým omezením přezkoumatelnosti zákonů účinně vylučovala efektivní působení soudu. Autor logicky uvádí, že jedinou reálnou šancí na předložení normy před ústavní soud představovaly oba nejvyšší soudy, které však s ohledem na kratičkou dobu přezkoumatelnosti ústavnosti zákonů, podaly jen minimum podnětů. Oba soudy měly dostatek vlastní agendy a případný neúspěch u ústavního soudu pak představoval i jakousi psychologickou překážku pro větší aktivitu soudců obou nejvyšších soudů. Naopak povinnost zkoumat ústavnost opatření Stálého výboru Národního shromáždění patřila k těm několika málo možnostem, kdy ústavní soud mohl opravdu zdůvodnit svojí existenci.

Po krátké aktivním období spojeném s budováním úřadu a vyřízením prvních přezkumů opatření Stálého výboru Národního shromáždění následovala poklidná léta druhé poloviny dvacátých let, kdy soud nevyvíjel vůbec žádnou činnost a jen na konci svého funkčního období schválil opatření Stálého výboru Národního shromáždění. Poté následovalo několik let, kdy ústavní soud vůbec nepracoval a jen občas nejvyšší soudy doplnily své zástupce v ústavním soudě, zatímco vládní zástupci postupně odcházeli do důchodu a politická reprezentace nebyla přes prezidentské upomínky s to jmenovat soudce nové, resp. jak Langášek dokládá, uvažovala o ústavním soudu jako případném odkladišti vysloužilých zákonodárců či neúspěšných kandidátů do Národního shromáždění. Teprve poté, co se objevila podání týkající se zmocňovacích zákonů, které měl vyřešit ústavní soud, se vláda rozhodla činit, resp. vyčkávala se zprovozněním soudu do té doby, než případné zamítavé stanovisko soudu k některým zákonům nebude ošetřeno novým ústavním (zmocňovacím) zákonem, který by uzákoňoval sporná nařízení. Soud se tak sešel až v květnu 1938, ale přes léto a část podzimu s ohledem na celkovou situaci vůbec nepracoval.

Za druhé republiky se soudu prakticky nedotkla autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi, neboť zdejší autonomní vlády nevyužily své možnosti jmenovat do ústavního soudu své zástupce. Jestliže se politici domnívali, že ústavní soud nikdy nepozastaví platnost nějakého zákona, tak po Mnichovu

byla tato situace pojištěna ještě tím, že předseda ústavního soudu Jaroslav Krejčí se stal zároveň ministrem spravedlnosti. Domněnku politiků potvrdilo i to, že ústavní soud posvětil problematické opatření Stálého výboru o zániku mandátů některých členů Národního shromáždění, který se týkal těch poslanců a senátorů, kteří bydleli v okupovaném území (č. 253/1938 Sb. z. a n.). Totéž se týkalo i některých rasových opatření.

Během protektorátu se nastal paradoxně historicky první případ, kdy ústavní soud prohlásil nějaký zákon za protiústavní. Zvláštnost situace byla o to větší, že napadený zákon č. 147/1933 Sb. z. a n. již neplatil a zpravodajem byl soudce německé národnosti Theodor Nussbaum, který nenásledoval některé své kolegy a nepřešel do služeb slovenské nebo říšskoněmecké justice. Soud rovněž zrušil vyvlastňovací normu č. 291/1938 Sb. z. a n. Vrcholem paradoxu je fakt, že se oba akty uskutečnily na základě prvorepublikové ústavy, ale až po 15. březnu 1939!

Velký zmocňovací zákon č. 330/1938 Sb. z. a n. spolu se zrušením Stálého výboru znamenaly faktickou ztrátu smysluplnosti ústavní soudu, který za války – nejen díky vypršení mandátu – upadl do hlubokého spánku, z něhož se neprobudil ani po válce. Ústava 9. května pak s institutem ústavního soudu vůbec nepočítala.

Langášek výše popisované děje, včetně právních rozhodnutí, vysvětluje a podává obecně srozumitelným jazykem, tudíž i neprávnick chápě podstatu právních pří a důvody judikatury ústavního soudu. Výklad pak zakončuje několika užitečnými přílohami v podobě tabulky přehledu schůzí a porad ústavního soudu, personálního složení úřadu, řízení před soudem a edicí některých nálezů soudu. Zajímavě působí přehled archivních pramenů z různých archivů, který se v případě fondu Ústavního soudu z Národního archivu mění v inventář. Tento fond byl pro potřeby Langáška Ústavním soudem České republiky digitalizován a podle čísel snímků Langášek citoval, což způsobuje menší obtíže, neboť nastala diference mezi číslem fólia a číslem snímků. Například v poznámce č. 163 na straně 82 uvádí odkaz „Úst 2/31-34“, kdy první část znamená signaturu a čísla za lomítkem čísla snímků. Ve složce se však hledaná citace nachází na zadní straně folia 42. Vhodnější citační způsob by asi vypadal „NA, f. ÚS, kart. 6, sign. Úst 2, fol. 42v“, ale celkové dohledatelnosti údajů to nijak nebrání.

Tomáš Langášek ve své práci věnoval životopisné medailonky jen prezidentům ústavního soudu Karlu Baxovi a Jaroslavu Krejčímu. Absence dalších životopisných črt ústavních soudců ve výkladu vůbec nechybí, ale v některých případech, jako právě u Theodora Nussbauma, by čtenáře

jistě zaujaly a např. v přílohách či poznámkách pod čarou by se jistě dobře umístily.

Celkově nelze knize nic závažného vytknout a lze si jen přát, aby časem i další justiční a správní instituce meziválečného Československa získaly podobně dobře zpracované dějiny, byť s ohledem na jejich mnohem větší pracovní vytíženost a početnost agendy to nebude vůbec jednoduchý úkol.

Langášek, Tomáš: Ústavní soud Československé republiky a jeho osudy v letech 1920–1948. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o. Plzeň 2011, 319 s.